

A central issue of the research is culturally specific lexicon. It is the integral part of the ethnic language picture of the world reflecting the realities of a particular culture. The data clarify the difference in the perception of the objective reality of modern ethnic groups (Ukrainians, Poles and Englishmen). This analysis shows that the culturally specific lexicon includes the original layer of the borrowings, phraseological units, idioms. These results confirmed the social cultural peculiarities of a particular socium are reflected within the limits of the language picture of the world of the other one.

Key words: culturally specific lexicon, borrowings, concept, universalia, symbol, linguistic map of the world, ethnic map of the world.

УДК 372.811.161

Тетяна ЧУХЛІБ, Людмила СКУРАТИВСЬКА

ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ СПІВРОЗМОВНИКІВ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

У статті розглянуто актуальні аспекти мовленнєвої поведінки співрозмовників у діловій сфері. Запропоновано форми роботи зі студентами для засвоєння деяких комунікативних умінь.

Ключові слова: мовленнєва поведінка, міжкультурне спілкування, непрямої мовленнєвий акт, комунікант.

Лінгвістична компетенція є одним із важливих компонентів професійної підготовки. У ринкових умовах мовленнєві навички фахівця мають особливе значення і зумовлюють не тільки його особисту професійну успішність, а й фінансову успішність усієї комерційної структури. Культура мовлення стала певною мірою економічною категорією. Визначальними для досягнення комерційних завдань організації часто виступають навички спілкування її співробітників: правильно дібрані тональність, мовленнєві засоби у розмові з клієнтами, підлеглими й керівництвом, партнерами й конкурентами тощо.

Під час вивчення української мови за професійним спрямуванням у вищій школі нині особливу увагу звертають не тільки на оволодіння навичками письмового мовлення, а й на

розвиток уміння усно спілкуватись у різноманітних умовах. Спираючись на досягнення суміжних гуманітарних наук (психології, історії, культурології, етнографії, етики тощо), здобутки таких напрямів мовознавства, як соціолінгвістика, психолінгвістика, теорія мовленнєвих актів, прагматика, когнітивна й комунікативна лінгвістика, сучасний викладач мови повинен навчити студентів спілкуватись із різними за віком, статтю, соціальним статусом людьми. Кількість аудиторних занять зазвичай не дозволяє виробити стійкі навички усного спілкування українською мовою в будь-яких комунікативних умовах. Проте змістовні заняття, присвячені вивченню специфіки усного спілкування, часто викликають у студентів неглибокий інтерес і бажання самостійно вдосконалювати власні комунікативні вміння. Особливу зацікавленість викликають ті аспекти усного мовлення, що безпосередньо стосуються мовленнєвої практики, не згадувались у шкільному курсі української мови і сприймаються як актуальні в сучасних умовах ведення бізнесу.

У зв'язку з розвитком глобалізації особливої актуальності набули проблеми міжнаціонального спілкування у діловій сфері. Часто українські організації співпрацюють із зарубіжними партнерами, беруть участь у міжнародних форумах (виставках, конференціях, семінарах), співробітниками однієї структури є представники різних національних культур. Важливим при цьому є не тільки володіння іноземною мовою, але й усвідомлення і збереження власної національної ідентичності, уміння враховувати і поважати національні особливості співрозмовників.

Специфіка спілкування носіїв різних мов не обмежується власне мовними аспектами і містить аксіологічні уявлення комунікантів, прийняті норми і сценарії мовленнєвої поведінки, зокрема стереотипи прийняття рішень [2, с. 62]. Адже ефективна комунікація відбувається за умови створення спільного світу комунікантів. Міжособистісний дискурс сприймається комунікантами як цілісне явище, що виникає внаслідок органічної взаємодії інтенційного, комунікативного і аксіологічного планів, створює найкращі умови для взаєморозуміння, самовираження, особистісної актуалізації і спільної діяльності [2, с. 24].

Формування національної та культурної свідомості відбувається за допомогою мови, вона є й засобом закріплення,

передавання соціального досвіду і культури певного народу. Представники однієї лінгвокультурної спільноти, спілкуючись з представниками іншого народу, навіть за допомогою іноземної мови, все одно використовують звичні моделі поведінки, спираються на культурні традиції свого народу [6, с.3]. Конкретні умови життя кожного народу, його історія диктують свої закони раціональної поведінки і дотримання порядку в спільноті. Оцінка мовленнєвої ситуації і прагнення індивідуалізованості, тобто баланс самоствердження і стримання вияву особистості в мовленнєвих діях, неповторні для будь-якої мови, на що потрібно зважати під час спілкування представників різних етнолігвальних груп [8, с. 274].

Серед найважливіших чинників, які зумовлюють особливості перебігу міжкультурного спілкування загалом, називають такі, що пов'язані з культурною традицією, соціальними аспектами спілкування, етнопсихологією, специфікою тезаурусної організації культурно-мовної спільноти, зокрема традиційні образи, порівняння, символи, та фактори, визначені специфікою мови, наприклад, етикетні форми, структура текстів тощо [1, с. 253]. Непорозуміння представників різних культур може призвести не тільки до виникнення труднощів у спільній діяльності, а й до цілковитого припинення співпраці. М. Кастінгер і О. Антонів наводять такий приклад подібного непорозуміння. Під час зустрічі українського літнього бізнесмена та австрійської спеціалістки у галузі Інтернет-маркетингу українець був приємно подивований компетентністю молодшої жінки і постійно наголошував, що інформатикою займаються не тільки симпатичні, а й серйозні жінки. Для українців, на думку дослідників, комунікативна стратегія чоловіка, який робить постійні компліменти жінці-бізнеспартнеру, є звичною і сприймається тільки як вияв увічливості. Натомість в австрійській колеги така поведінка викликала роздратування та відчуття приниження. У неї виникли питання про причини здивування бізнесмена компетентності жінки у професії, чи постало б питання компетентності у такій ситуації щодо чоловіка. Аналізуючи проблеми, що виникають під час співпраці українців і австрійців, учені відзначають відмінне ставлення цих народів до розподілу часу та значення особистих взаємин у бізнесі. В австрійському сприйнятті українці дуже багато

говорять, починають з тем, що не пов'язані з проблемою, і лише після довгих дискусій доходять до справи, часто повторюються і не так швидко приймають рішення. Водночас орієнтування на очікувану поведінку іншої сторони також призводить до непорозумінь. Українці, очікуючи від австрійців пунктуальності, вчасно приходять на зустріч, натомість австрійці орієнтуються на традиційну українську непунктуальність і запізняються [4, с.147–148].

В умовах глобалізації державні організації та бізнесструктури не можуть провадити політику ігнорування міжкультурних відмінностей, а повинні прагнути порозуміння, що безпосередньо сприятиме комерційній успішності. Спілкування вітчизняних спеціалістів із представниками інших культур, крім того, змінює самооцінку співробітників, ставлення до своїх обов'язків. Лінгвістична підготовка майбутніх фахівців у вищій школі повинна враховувати сучасні тенденції господарювання, зокрема тісну співпрацю представників різних міжкультурних спільнот. Знайомство студентів із культурними відмінностями представників різних націй, чинними для ділової сфери, сприятиме не тільки свідомому й відповідальному ставленню до організації співпраці з іноземними партнерами, але й підвищенню вимогливості до самого себе, самовдосконаленню. Студенти можуть самостійно добирати цікаву інформацію про традиції спілкування представників різних культур, труднощі, що виникають під час роботи українців з іноземними партнерами. Ефективним буде й використання проблемного методу навчання. Викладач може запропонувати студентам обрати оптимальну лінію поведінки у змодельованих ситуаціях спілкування, прогнозувати труднощі, що можуть виникнути під час співпраці представників певних націй, і окреслити шляхи їх подолання.

Ознайомлення з оптимальною формою мовленнєвої поведінки в діловій сфері, для якої характерний високий рівень формальності і жорстке дотримання норм, є не тільки корисним, а й цікавим для майбутніх фахівців будь-якої галузі. Для розуміння теоретичних засад організації ефективного ділового спілкування на заняттях доцільно розглянути принцип кооперації Г. П. Грайса, за дотримання якого всіма комунікантами можлива продуктивна мовленнєва взаємодія, особливо важлива в професійній сфері. За

принципом кооперації мовленнєва поведінка комунікантів залежить від спільної мети комунікації і може бути описана за допомогою постулатів кількості, якості, релевантності й способу. Постулат кількості вимагає, щоб висловлювання комуніканта містило не менше і не більше інформації, ніж потрібно. Постулат якості вимагає не говорити того, що вважаєш брехнею або того, для чого немає достатніх підстав. За постулатом релевантності комуніканти не повинні відхилятися від теми. Постулат способу вимагає небагатослів'я, організованості, уникнення незрозумілих висловів і неоднозначності. Студенти можуть проаналізувати доцільність дотримання кожного з постулатів у побутовій і професійній сфері. Крім того, можна запропонувати групі з кількох осіб вирішити цікаву й близьку для студентів проблему. Решта студентського колективу повинна проаналізувати мовленнєву поведінку учасників групи під час обговорення й прийняття спільного рішення. При цьому предметом розгляду повинні бути не особисті якості учасників обговорення, а їхня мовленнєва поведінка.

Дуже важливо, щоб у процесі навчання студенти усвідомили, що знання методів і прийомів ділового спілкування й уміння працівників застосовувати їх на практиці допомагають створити сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі і знизити рівень конфліктності. Одним із механізмів регулювання стосунків виступають непрямі мовленнєві акти. Заміна прямих мовленнєвих актів непрямыми є показником культури мовлення, вона прийнята у діловому спілкуванні не тільки українською, а й іншими мовами. Основним чинником реалізації непрямих мовленнєвих актів в імперативних висловлюваннях не тільки в офіційному спілкуванні є саме ввічливість [7, с. 213]. Зокрема, формулювання розпоряджень і прохань у питальній формі формально надає підлеглому право вибору і дозволяє не акцентувати ієрархічність у стосунках, наприклад: *Ви не могли б зайти до мене? Подасте звіт у середу?*

Складною проблемою в неконфліктній мовленнєвій комунікації є негативна реакція на прохання, пропозицію, пораду, запрошення, адже для міжособистісного спілкування характерне прагнення посилити сприятливі, позитивні, бажані якості і усунути несприятливі, негативні, небажані. В такому разі варто

послугуватися непрямими відмовами. Прямі відмови не супроводжуються словами жалю або вибачення і можуть створювати негативне емоційне тло. Використовуючи непряму відмову, мовець часто оперує стандартними формами і схемами. Можуть бути обрані такі тактики непрямой відмови: 1) зустрічна пропозиція, наприклад: *Обговорімо це питання завтра; Розгляньмо решту документів пізніше; Ви можете звернутися з цим питанням до завідувача;* 2) посилення на суб'єктивні причини, наприклад: *На жаль, сьогодні я мушу працювати з іншими документами; На жаль, найближчим часом я зайнятий;* 3) посилення на об'єктивні причини, наприклад: *Ви не можете скористатися машиною, бо вона не застрахована.* Способи реалізації комунікативної стратегії непрямой відмови дуже різноманітні. Їх використовують, щоб пом'якшити відмову, виявити повагу, встановити тісніший контакт, залучити до спільної справи. В етикетній культурі багатьох народів непрямі відмови дуже поширені, інколи значно більше, ніж в українській традиції. Так, уже хрестоматійними стали приклади уникнення прямих відмов у японській культурі, де слова «ні», «не можу» вважаються вкарай невивічливими, і тому не вживаються не тільки в діловій, а й у побутовій сфері.

На практичних заняттях з української мови за професійним спрямуванням студентам варто запропонувати замінити подані прямі імперативні висловлювання непрямими, дібрати низку імперативних висловлювань, відмінних за ступенем категоричності. Викладач може також пропонувати для розгляду різноманітні ситуації спілкування, де використано відмову. Під час аналізу комунікативної ситуації студенти повинні визначити мету комунікантів, тип відмови, її наслідки, за необхідності запропонувати кращий варіант відмови.

У контексті вивчення мовленнєвої поведінки співрозмовників у діловій сфері варто не оминати й розгляду проблеми комунікативної агресії. Унаслідок втоми від перевантаження, звички спілкуватись «на підвищених тонах», невпевненості в собі працівники можуть використовувати цю специфічну форму вираження негативних, важких станів. Майбутнім фахівцям варто знати основні ознаки й причини цього явища, щоб усвідомити власну комунікативну агресію або захиститися від її виявів з боку

інших. В умовах професійної діяльності комунікативна агресія виявляється в прагненні принизити й нейтралізувати суперника в конкурентній боротьбі, зруйнувати статус і авторитет якогось співробітника, бажанні виключити певну людину з комунікативних контактів. Проблема полягає в тому, що людина часто не усвідомлює власної агресії, активно бореться там, де в цьому немає жодної необхідності. У результаті в колективі створюється негативна, напружена атмосфера, де погано і тому, хто виявляє комунікативну агресію, і всім іншим.

Студенти повинні усвідомити, що готовність визнати свою помилку, вибачитися, допомогти, залагодити незначні непорозуміння є природною для вихованої людини у діловому і побутовому спілкуванні. Унаслідок загальної жорсткої регламентації ділова сфера вимагає особливої уваги до мовленнєвої поведінки. Використання правильних комунікативних стратегій допомагає створити сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі, що безпосередньо впливає на результати його діяльності. Посилення глобалізаційних процесів призвело до необхідності враховувати під час професійного міжособистісного спілкування не тільки вікових, гендерних, статусних особливостей, а й відмінностей національних культур комунікантів. Такі зміни зумовлюють потребу відповідного вдосконалення курсу української мови за професійним спрямуванням. Заняття з української мови у вищій школі покликані не тільки ознайомити студентів із теоретичними відомостями, що стосуються мовленнєвої поведінки у діловій сфері, а й дати можливість спробувати на практиці різноманітні комунікативні стратегії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Владимірова Т. Е. Призванные в общение: Русский дискурс в межкультурной коммуникации / Т. Е. Владимірова. – М. : КомКнига, 2007. – 304 с.
3. Грайс Г.Ф. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.16: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985.– С.217–237.

4. Кастінгер М. Проблеми міжкультурної комунікації у сфері ділового мовлення / М. Кастінгер, О. Антонів // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2007. – Вип. 2. – С. 145–151.

5. Колтунова М. В. Конвенционализация директивных иллокутивных актов в письменном и устном институциональном общении / М. В. Колтунова // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС Пресс, 2004. – Вып. 28. – С. 131–141.

6. Национально-культурная специфика речевого поведения / [Леонтьев А.А., Тарасов Е. Ф., Сорокин Ю. А. и др.]. – М. : Наука, 1977. – 352 с.

7. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 195–234.

8. Турчин О. Експресивно-мовленнєва специфіка комунікативної активності в етнопсихологічному вимірі / Оксана Турчин // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2). – С. 268–274

Т. ЧУХЛИБ,
Л. СКУРАТИВСКАЯ

ИЗУЧЕНИЕ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ СОБЕСЕДНИКОВ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ СОВРЕМЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

В статье рассмотрены актуальные аспекты речевого поведения собеседников в деловой сфере. Предложены формы работы со студентами для усвоения некоторых коммуникативных навыков.

Ключевые слова: речевое поведение, межкультурное общение, косвенный речевой акт, коммуникант.

Т. CHUKHLIB,
L. SKURATIVSKA

THE STUDY OF VERBAL BEHAVIOR INTERLOCUTORS IN MODERN LANGUAGE TRAINING SPECIALISTS

The article discusses topical aspects of verbal behavior interlocutors in business sphere. Proposed forms of work with students for learning some communication skills.

Keywords: verbal behavior, intercultural communication, indirect speech act, a communicant.